

УДК 811.161.2.276.1"18"

Т. М. Сукаленко

Типаж "циган" крізь призму українських прислів'їв та приказок

У статті змодельовано лінгвокультурний типаж "циган" крізь призму українських прислів'їв та приказок з урахуванням його етнокультурних і соціокультурних характеристик у зовнішній формі українських фразеологізмів.

Ключові слова: лінгвокультурний типаж "циган", етнокультурні та соціокультурні характеристики типажу, фразеологічна одиниця, прислів'я, приказки.

В статье смоделирован лингвокультурный типаж "цыган" через призму украинских пословиц и поговорок с учетом его этнокультурных и социокультурных характеристик во внешней форме украинских фразеологизмов.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж "цыган", этнокультурные и социокультурные характеристики типажу, фразеологическая единица, пословицы, поговорки.

The lingvocultural type "gipsy" through the prism of Ukrainian proverbs and sayings in consideration of its ethno-cultural and socio-cultural characteristics in the external form of the Ukrainian phraseological units is modeled in the article.

The research work introduces a new approach to linguistic modeling of the national character through the description of linguistic-cultural types as recognizable generalized images of representatives from certain social groups, whose conduct was preconditioned by common ethnical-cultural dominants and affected the process of formation of collective mentality in Ukraine.

The present report shows the intermediate results of the analysis of the type "gipsy" in the linguistic-cultural aspect. The author considers behavioristic parameters of the typified individuality of the "gipsy" in the outer form of Ukrainian phraseologisms guided by the ideas, suggested in several publications of prof. V. I. Karasik, devoted to the new trend in linguistic-cultural studies – the theory of linguistic-cultural types.

Key words: the lingvocultural type "gipsy", ethno-cultural and socio-cultural characteristics of a type, phraseological unit, proverbs, sayings.

Типаж "циган" є традиційним для української художньої літератури, він широко представлений також в українському фольклорі

(казках, анекдотах, прислів'ях, приказках, бувальщинах). Закріплені тут уявлення про образ цигана є суттєвою складовою для розкриття такої важливої теми, як сприйняття українським народом історії, культури, звичаїв циганського населення.

Мета статті – змодельювати лінгвокультурний типаж "циган" крізь призму українських прислів'їв та приказок з урахуванням його етнокультурних і соціокультурних характеристик у зовнішній формі українських фразеологізмів.

Матеріалом дослідження слугували також різноманітні словники української мови, енциклопедії, історичні, літературознавчі та етнографічні праці, документи.

Хоча циганознавство сформувалося уже в кінці XIX – на поч. XX ст., у цій галузі є недостатньо описаних аспектів, зокрема досить докладно були представлені дослідження про походження циган, специфіку циганської культури, побут, взаємовідносини циган з іншими етносами. Зокрема, у 20–30-х рр. XX ст. підвищився науковий інтерес до циганського народу (О. Баранников, О. Германо, Л. Берг, В. Філоненко), у кінці 40-х рр. XX ст. з'являються наукові розвідки С. Токарева, Л. Моногарової, В. Владикіна, Т. Вентцель, присвячені етнічній історії, матеріальній та духовній культурі, побуту циган. Проблеми історико-етнографічного дослідження циган СРСР порушуються в наукових працях В. Санарова, Є. Друца, О. Гесслера, Л. Черенкова, Т. Кисільової та ін. Еволюція сімейного та суспільного побуту, релігійні уявлення, музичний фольклор циган, розвиток циганських діалектів подано у розвідках І. Андронікової, Б. Чирка, Н. Деметер, В. Санарова, Л. Мануша, В. Наулка. Історію, культуру, правовий стан циган південних регіонів України XIX ст. дослідили В. Зеленчук та І. Крижановська. Після проголошення незалежності України з'являються історичні праці Л. Малика, М. Пітюлича, О. Передрія, В. Шинкаря, Г. Ємця, Б. Дяченка, присвячені вивченню циганської проблематики [1, с. 5–7]. Комплексним історичним дослідженням розвитку циганського населення України протягом XVI–XX ст. є дисертація О. Белікова, який на основі широкого кола джерел проаналізував процес формування циганського населення в Україні, його кількісний та якісний склад, розселення, формування правової бази щодо циган з боку державних утворень, охарактеризував загальний економічний і соціокультурний стан циган, визначив місце, яке вони посідали в українському суспільстві у досліджуваний період, висвітлив основні напрямки господарчої діяльності циган, соціальну структуру та процеси соціальної диференціації в їх

середовищі, особливості культурно-побутових процесів серед циганського населення України [2; 1].

Питання щодо етнічної історії циган розглядали і зарубіжні дослідники США, Великої Британії, Росії, Польщі, Чехії, Словаччини, Румунії, Болгарії (Г. Веддек, Є. Фіцовський, М. Хубшманова, Е. Хорватова та ін.). Ці праці "містять багато нових фактичних даних, що пов'язані з походженням, шляхами пересувань, формуванням і розвитком циганських груп в Україні" [1, с. 7].

Проблема розкриття народних уявлень про циган, їх культуру, звичаї майже не висвітлювалася. Менше було описано циганську проблематику з опорою на дані української літератури, публіцистики, народної творчості.

Спробуємо поглянути на проблему сприйняття циган, циганської культури з позицій сприйняття типу "циган" в українських прислів'ях і приказках. Дані українських паремій показують, що характерною ознакою типу "циган" є належність його до концептів, що мають етнокультурну значущість. Цим він стає в один ряд з такими, наприклад, концептами (типажами), як "англійський аристократ", "американський ковбой", "російський інтелігент". Разом з тим у деяких аспектах типаж "циган" виявляє ознаки, характерні для типажів з соціокультурною домінантою, наприклад, таких, як "комп'ютерний хакер" і "футбольний фанат".

Тим самим розгляд типу "циган" дозволяє внести певні корективи в стереотипи, пов'язані з описом типажів, зокрема зібраний матеріал певною мірою заперечує різке протиставлення етнокультурних і соціокультурних типажів, яке спостерігається, наприклад, у класифікаційних побудовах М. В. Піменової [3, с. 17].

В. І. Карасик пише "про етно- та соціокультурні концепти – кванти пережитого знання, у складі яких виділяються поняттєві, образні та ціннісні характеристики, про протиставлення особистісно орієнтованого та статусно орієнтованого дискурсу і виділення в рамках цих базових різновидів вербального спілкування в їх інституційних та неінституційних типах, про лінгвокультурні типажі як узагальнені образи представників того чи іншого соціуму" [4, с. 5].

Змодельовати лінгвокультурні типажі, які мають соціокультурну значущість, значно важче, оскільки "важливо враховувати не тільки всі особливості досліджуваної соціальної групи, представником якої є лінгвокультурний типаж (наявність соціолекту, склад групи, місце соціальної групи в структурі суспільства), але і те, як ціннісні установки досліджуваної групи співвідносяться з загальноприйнятими ціннісними установками суспільства" [5, с. 556].

Теоретичним підґрунтям для моделювання типуажу виступають базові ідеї В. І. Карасика, які полягають у тому, що: 1) "лінгвокультурний типуаж є впізнаваний узагальнений тип особистості; 2) типуаж є різновидом концептів – складних ментальних утворень, у складі яких можна виділити поняттєві, образні та ціннісні ознаки; 3) лінгвокультурний типуаж має ім'я, яке служить основним способом апеляції до відповідного типуажу; 4) виділяються різновиди лінгвокультурних типуажів: типуажі реальні й фікціональні, етнокультурні та соціокультурні, сучасні та історичні" [4, с. 222–223].

Розгляд типуажу "циган" на матеріалі прислів'їв і приказок не дозволяє однозначно характеризувати його як концепт етнокультурного чи соціокультурного порядку. Це зумовлено відсутністю в прислів'ях і приказках детальної прорисовки цього типуажу. Наприклад, ми не можемо побачити в цьому типуажі характерних рис вбрання, побуту, харчування, умов проживання, натомість в українських пареміях ми можемо виділити лише найбільш значущі етнічні риси циган. Щодо соціальної інтерпретації, то переважною рисою типуажу "циган" є набуття ним узагальненої ознаки "чужий". У цій функції "чужий" циган, незважаючи на характерні риси зовнішності, раптом стає синонімом таких типуажів, як "литвин", "німець", "жид". Хоча при цьому реалізація цієї функції "чужий" у вигляді конкретних проявів може бути різною.

Чужа культура, на думку Є. Ф. Тарасова, "сприймається як "відхилення від норми", при цьому відповідним чином нормою вважаються образи своєї культури, і чужа культура досягається шляхом приведення чужих образів свідомості до образів своєї культури" [6, с. 18; 7, с. 30]. О. В. Балясникова слушно зауважує, що базова культурно-психологічна опозиція "свій – чужий" "формує когнітивну ціннісно-оцінну систему знань і відображає унікальність сприйняття та інтерпретації реального світу, обумовленого особливостями конкретної культури" [8]. Дослідниця зазначає, що "свій" сприймається як норма, а "чужий" як її порушення. "Особливості опозиції "свій – чужий" такі, що відповідне подання про "чужого" і його негативне сприйняття можливі навіть за відсутності або недовліку контактів і відповідної інформації, тобто об'єктивних причин для формування негативної думки про "чужого". Спроба уявити механізм формування етнічних упереджень через патерн є одним із способів пояснення причини прецеденту при "пожвавленні", відтворенні негативної інформації щодо "чужого". При всій логічній бездоганності такого підходу, пояснення, що дається з психолінгвістичних позицій, здається більш природне,

коли обмежується поясненням сприйняття "чужої" культури як "відхилення від норми" (Є. Ф. Тарасов, Ю. О. Сорокін, Н. В. Уфимцева). Оскільки колективна пам'ять не нескінченна і вибіркова, уявлення про "своїх" і "чужих" закріплюються у вигляді стереотипів, когнітивну основу яких складають характеристики "чужого", отримані при порівнянні зі "своїм" [8]. Аналогічну думку висловлює і С. П'ятаченко про протиставлення опозиції "свій – чужий": "... формувало переважно негативний образ "чужого", який уявлявся небезпечним, ворожим, наділеним "шкідливими" магічними здібностями, а також до певної міри дегуманізованим. "Чужий" часто змальовувався дивним, нерозумним, аморальним, що, у свою чергу, формувало певний комплекс переваг "своїх" над "чужими", який виконував функції своєрідного магічно-ментального оберегу. Протообраз "чужого" формує в пізніші часи типологічно споріднене віяло інонаціональних образів, яке має власну специфіку та наповнення" [9].

В українському фольклорі цигани є чужинцями. "Зверхнє ставлення до цих меншин як з боку українців, так і з боку інших корінних європейських народів пояснювалося цілим комплексом причин. Ромів та юдеїв представники різних християнських конфесій одностайно звинувачували, по-перше, в тому, що вони не знають "істинного Бога", тобто є іновірцями, єретиками. По-друге, осіле, переважно селянське населення, дивилося на них з острахом і підозрою, як на мандрівних волоцюг, "людей-перекотиполе", які не мали ні власної батьківщини, ні держави, ні шматка землі" [10, с. 256–257]. Наприклад: *Мати насипала циганкам у клунки то бульби, то квасолі або ж давала кусень торішнього сала. Ті дякували за все і, побажавши доброго здоров'я, з вітром вилітали з хати. І тоді тихо озивалася з ліжка бабуса: "Небого Марічко, йди-но поглянь, чи не понесли чогось з коридору. І пильнуй, щоб цигани дитину не вкрали!"* [11]; *"От що значить циганське життя. Нині тут, завтра там, а позавтра, може, і мертвий Андронаті вірить, що його плем'я споконвіку тиняється по світу за старі провини"* [12, с. 97]; *Як не мають домів, щоб і щастя не мали (Цигани)* [13].

Включення циган до категорійного протиставлення "свій-чужий" знайшло втілення і в загальнономовному словнику В. І. Даля, де визначаються такі словосполучення "циганити кіньми, баришничати, міняти, купувати і продавати не без крутіїства", "циганити кого, передражняючи насміхатися; дурити або піднімати на сміх" [14, т. 4, с. 575]. Типовою народною уявою про циган, за даними українських прислів'їв, є любов циган до коней, знання коней.

У традиційному циганському житті коні, як пише О. Курочкін, відігравали надзвичайно важливу роль. "Вони були не лише засобами пересування, а й мірилом багатства, своєрідним тотемом, символом кочової свободи. Постійно перебуваючи у контакті з кінями, роми у всіх тонкощах знали їх організм, норови, вправно лікували і дресировували цих тварин. Одним із головних промислів була торгівля кінями, полюбляли цигани і мінятися ними, що найчастіше відбувалося на ярмарках і базарах. Ця пристрасть до обміну відбита в українському прислів'ї: "менжує як циган кінями". Купівля коней і менджування ними приносили не лише певний заробіток, а й розкривали природжений артистизм натури цигана" [10, с. 261].

До етнокультурних слідів віднести фразеологізми, які відбивають типові види діяльності, зокрема заняття конярством. Ця ознака знайшла відбиття в таких прислів'ях та приказках: **мінється як циган кінями** (Херсонська обл.) [15, с. 159]; **мінє як циган кобилу** (Кіровоградська обл.) [15, с. 159]; **менджує як циган кінями** – постійно перепродує (Чернігівська обл.) [15, с. 159]; **крутить як циган кінями** (Ружинський р-н Житомирської обл.) [16, с. 66].

Іншим типовим заняттям циган, за матеріалами українських паремій, було ковальство. Як зазначає С. П'ятаченко в дослідженні "Москаль, жид, циган в українському фольклорі: стереотипні сприйняття": "Серед традиційних занять циган головним, поряд з обміном коней та коновальським промислом, було ковальство зі спеціалізацією виготовлення тонких підків, пряжок, "циганських" голок, ножів тощо. Похідними від ковальства були інші численні ремесла, пов'язані з обробкою металів і лагодженням металевих речей (котлярство, лудження, виготовлення прикрас зі срібла й золота). Ковальство та коновальство в Україні вважали настільки спеціальними промислами, що в документах просто значились як "звичайний циганський промисел" [9]. Про ці промисли свідчать такі фразеологізми: **наліг як циган на точило** – посилено працює (Полтавська обл.) [15, с. 159]; **наліг як циган на ковадло** – посилено працює (Полтавська, Чернігівська обл.) [15, с. 159]; **На те циган кліщі держить, щоб у руки не попекло** [13].

Традиційно цигани (переважно жінки) асоціювалися з ворожінням, гаданням. Зокрема, циганка-ворожка представлена насамперед у баладах та ліричних піснях, в українській класичній літературі та малярстві. Наприклад, у 1841 році буденний сюжет (циганка вгадує долю по руці незаміжньої дівчини) спонукав Т. Г. Шевченка на створення акварелі. Як слушно зауважує О. Курочкін, "справжні

циганки користувалися широким арсеналом магічних засобів: ворожили по очах, по руці, на картах, використовували різні магічні предмети на зразок кістки, обмотаної пасмом людського волосся, кришталеву кульку, воскового чортика "бенгоро" тощо" [10, с. 265–266]. Наприклад: "*Газдинько, позолоти ручку і поворожу тобі, що чекає на тебе в майбутньому*" [11].

Значний масив фразеологізмів становлять фразеологізми, побудовані шляхом іронічного називання видів діяльності (бджільництво, випас овець тощо), якими цигани не займаються: **знаючий як циган до пасіки** [15, с. 159]; **знається (цікавий) як циган до бджіл** (Хмельницька обл.) [15, с. 159]; **цікавий як циган до бджіл** (Носівський р-н Чернігівської обл.) [16, с. 68]; **знається як циган у вівцях** (Воронезька, Дніпропетровська обл.) [15, с. 159]; **знається як циган на вівцях** (Київська, Чернігівська обл.) [15, с. 159]; **понімає як циган у вівцях** – зовсім не розуміється (Херсонська обл.) [15, с. 159].

Ю. Сілецький пише: "Часто цигани наймалися на тимчасові сільськогосподарські роботи: косовицю, молотьбу. До цього їх заввичай спонукала крайня матеріальна скрута. А оскільки ці роботи були важкими і вимагали відповідних навичок та досвіду, то цигани не завжди з ними успішно справлялися, та не й мали від них особливого задоволення: *збирається, як циган молотити*" [17]. У "Словнику стійких народних порівнянь" О. С. Юрченка також натрапляємо на такі фразеологізми: **збирається як циган молотити** – дуже повільно збирається [15, с. 159]; **поспішає як циган молотити** – зволікає, не поспішає [15, с. 159].

Розглянемо фразеологізми, що характеризують ставлення циган до релігії та релігійних традицій: "*Циган, якої ти віри?*" – "*А тобі якої треба?*" [18, с. 6]. Цей приклад засвідчує те, що цигани були іновірцями, еретиками.

Характерною етнокультурною характеристикою є зовнішній вигляд цигана – чорнявий, неохайний, про що свідчать такі фразеологізми: **чорний як циган** – 1. Про чорняву людину. 2. Про дуже засмаглу людину [15, с. 160]; **як циган** – про неголеного і непідстриженого, неохайного чоловіка (с. Гайове Ківерцівського р-ну Волинської обл.) [19, с. 220].

Пор. головні характеристики зовнішності циган в українському словесному та видовищно-драматичному фольклорі: "Портретуючи цей образ, насамперед прагнуть наголосити темну пігментацію шкіри та волосся. Ці ідентифікаційні ознаки відповідають реальним

антропологічним показникам ромів, але в умовах "святкового інобуття" вони абсолютизуються й доводяться до стану гротескового абсурду. "Чорнявість" як істотна риса зовнішності характерна для ляльок "цигана" і "циганки" з Сокиринського вертепу. Живі актори, які виконують роль "циганів" у різдвяно-новорічних обходах і весільному рядженні, зазвичай моделюють свій образ за допомогою чорної маски (шкіра, хутро, матерія, папір) або використовуючи різні засоби гримування (сажа, вугілля, вакса тощо). Виразними атрибутами цього персонажа слугують також чорне волосся на голові, чорні вуса та борода" [10, с. 259–260].

Соціокультурні характеристики типу "циган" дуже щільно пов'язані з етнокультурними поглядами на циган. Домінуючою тенденцією є належність до "чужого", тому їм приписуються переважно негативні риси. Соціокультурні ознаки тяжіють до перетворення в етнокультурні характеристики. Про це говорить, зокрема, звернення до словника В. І. Даля [14, т. 4, с. 575], який слово "циган" трактує не через належність його до етносу, як це дається в словнику української мови [20, т. XI, с. 208], словнику Б. Д. Грінченка [21, т. 4, с. 428], універсальному словнику-енциклопедії [22, с. 1475], а через соціокультурні характеристики, які набувають етнокультурних ознак.

Крім етнокультурних ознак, типаж "циган" у прислів'ях та приказках має й інші соціокультурні ознаки. Частина з них знайшла відбиття в "Толковому словаре живаго Великорускаго языка" В. І. Даля. Зокрема, до ознак соціокультурної орієнтації належать "обманщик, шахрай, баришник, перекупник", "клянчити, канючити, жебракувати" [14, т. IV, с. 575].

У народних уявленнях негативне ставлення до циган (ромів) переважно мотивується їх схильністю до різних форм шахрайства та обману. Риса "шахрайство" представлена в таких прислів'ях: **обдурив мов циган на ярмарку** [15, с. 159], **"Мужика обдурить циган, цигана обдурить жид; а жида обдурить вірменин, вірменина обдурить грек, а грека обдурить тільки один чорт, та й то, якщо йому Бог дозволить"** [23, с. 9]; риса "баришник" репрезентована в таких пареміях: **загнув (заправив) як циган за батька** (Полтавська, Чернігівська обл.) [15, с. 159]; риса "перекупник", пов'язані з продажем коней через ознаку хитрості, зафіксована у стійкому народному порівнянні: **мінється як циган** (Чернігівська обл.) [15, с. 159].

Серед інших таких негативних рис, які багато в чому зумовлені характером чужої культури, є:

- **набридливість, хвалькуватість:** *носиться як циган з писаною торбою* (Новоград-Волинський р-н Житомирської обл.) [16, с. 63]; *пристає як циган на базарі* (Ковельський р-н Волинської обл.) [16, с. 64]; *пристає як циган на базарі* (Ковельський р-н Волинської обл.) [16, с. 64]; *смикає як циган сонце* (Ріпкинський р-н Чернігівської обл.) [16, с. 68]; *хвалиться як циган хвайдою* – дуже вихваляється (Волинська обл.) [15, с. 159];

- **хитрість, підступність:** *крутить як циган світом* (Овруцький р-н Житомирської обл.) [16, с. 66]; *крутить як циган точило* (Овруцький р-н Житомирської обл.) [16, с. 66]; *хитрий як циган* (Ємільчинський р-н Житомирської обл.) [16, с. 68]; *крутити як циган сонцем* – про хитрого чоловіка (с. Микове Ківерцівського р-ну Волинської обл., с. Видранка Старовижівського р-ну Волинської обл.) [19, с. 220]; *крутить як циган сонцем* – розпоряджається ким-небудь за власним розсудом (Кіровоградська обл., Полтавська обл., Харківська обл., Хмельницька обл.) [15, с. 159]; *верховодити* [20, т. XI, с. 208]; *хитрувати, шахраювати* (Львівська обл.) [15, с. 159];

- **пожадливість:** *допався як циган до меду* [15, с. 159]; *їсть як циган марципани* – жадібно, поспіхом їсть [15, с. 159]; *наліг як циган на ковадло* – їсти (Носівський р-н Чернігівської обл.) [16, с. 123]; *налопався як циган сироватки* – їсти (Новоград-Волинський р-н Житомирської обл.) [16, с. 123]; *налопався як циган сироватки* – занадто наївся, напився (Чернігівська обл.) [15, с. 159]; *ласий як циган на сало* (Полтавська обл., Сумська обл., Хмельницька обл.) [15, с. 159]; *облизується наче циган проти сала* (Чернігівська обл.) [15, с. 159] – має відповідну міміку, щось хоче та не приховує);

- **байдужість:** *одвернув як циган ренджигло* (Сумська обл.) [15, с. 159];

- **розходження в розумінні родинної ієрархії та цінностей:** *На те циган матір б'є, щоб його жінка боялась* [24, с. 182].

У народній уяві *циган* має певні типові мовні риси: балакучість, галасливість, про що свідчать такі фразеологізми: *орудую язиком як циган пужалном* (Малинський р-н Житомирської обл.) [16, с. 138]; *розпустив язик як циган пугу* – про занадто балакучу людину (Херсонська обл.) [15, с. 159]; *писок розпустив як циган файду* (Хмельницька обл.) [15, с. 159].

Риса "кочовий" є складовою характеристикою типуажу "циган", про що свідчить таке прислів'я: *волочит сі світами як циган* (Львівська обл.) [15, с. 159]. На думку О. Белікова, "вже в другій

половині XVI ст. в українських землях Польського, Угорського королівств і Великого Князівства Литовського існувало дві категорії циган: осілі (ранні) та кочові (пізні)" [1, с. 11]. Автор зазначає, що "наприкінці XVI–XVII ст. цигани вже кочували всією центральною і східною Україною. Наприкінці 60 – на початку 70-х рр. XIX ст. циганські групи з'являються в майбутній Катеринославській губернії, і з цього часу кількість циган на півдні України постійно збільшується" [1, с. 11].

Зокрема, старий і подертий одяг вказував на бідність і немовби "ставив циган на один рівень з жебраками" [10, с. 260], про що свідчить такий фразеологізм: **обдертий як циган** – про дуже обдірану людину (Львівська обл.) [15, с. 159].

На підтвердження ілюстративного матеріалу наведемо думку С. П'ятаченка: "Проте ні хитрування, ні крутість чи конокрадство не приносять тривалого добробуту циганській родині, яка зазвичай була дуже бідною" [9].

З історичних матеріалів відомо, що цигани були як бідними, так і заможними. "Звичайно, ставлення до циган, які кочували з місця на місце, відрізнялися мовою, одягом, звичаями, "ходили в злиднях" було інакшим, ніж до заможних циган, які прожили кілька поколінь серед місцевого населення, володіли його мовою, користувалися пошаною, ходили в ті ж самі церкви" [2, с. 25].

Пор. типаж циган у художній літературі: циган, за спостереженням І. Франка, виступає як "ласий на їду і на легкий заробіток, самохвалько, злодійкуватий, брехливий і ворожбит" [25, с. 72]. Наприклад, у творчому доробку О. Кобилянської цигани символізують непостійність, свободу, кочівництво, бунт, ошуканство тощо. В. Винниченко у малій прозі також згадує про циган, які задорого продають коней [26].

Менш частотними є позитивні риси характеру:

- **безпосередність, щирість у вияві почуттів:** *сміється як циган після сироватки* (Олевський р-н Житомирської обл.) [16, с. 73]; *заливається як циган сироваткою* (Полтавська обл.) [15, с. 159]; (Руженський р-н Житомирської обл.) [16, с. 146]; *регоче як циган до вареників* – сміятися (Дзержинський р-н Житомирської обл.) [16, с. 146]; *регоче як циган після сироватки* – сміятися (Дзержинський р-н Житомирської обл.) [16, с. 146]; *вишкірив зуби як циган до макухи* – безпричинно сміється [15, с. 159].

- **свободолюбність:** *вільний як циган* (Коростенський р-н Житомирської обл.) [16, с. 119].

• **неприхованість сильних бажань, емоцій** виражається в прислів'ях: **забаглося як циганові солонини** (Чернігівська обл.) [15, с. 159]; **пристає як циган до точила** – приділяє посилену увагу (Черкаська обл.) [15, с. 159]; **засмикали як циган сонце** – змучили, засмикали безперервними вимогами (Чернігівська обл.) [15, с. 159].

З циганами пов'язується мистецьке чуття, музичність, співучість: **гине як циган за музикою** [15, с. 159]. Пор.: "Роми ще в часи існування Візантійської імперії славилися як чудові музики, танцюристи, жонглери, дресирувальники ведмедів, мавп та інших тварин" [10, с. 258].

Отже, як свідчить ілюстративний матеріал, більшість фразеологічних одиниць мають негативну семантику і насамперед викривають людські вади типу "циган". Зовнішня форма фразеологізму типу "циган", як правило, демонструє передачу ситуацій за участю цигана, які є чи негативними, чи принаймні не належать до позитивних. Зазначене свідчить, що в цілому в народній фразеології **циган** не має ознак шанованості, поваги, відчувається переважно негативне ставлення до нього.

Література

1. Беліков О. В. Циганське населення України (XVI–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Беліков О. В. – Донецьк, 2003. – 21 с.

2. Беліков Олександр. Державна політика стосовно циган України: історія і сучасність [Електронний ресурс] / Олександр Беліков. – Режим доступу:

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26930/03-Byelikov.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана.

3. Пименова М. В. Развитие теории лингвокультурных типажей (русский фольклорный концепт *царевна*) / М. В. Пименова // Человек. Язык. Культура : сборник научных статей, посвященных 60-летию юбилею проф. В. И. Карасика : в 2 ч. отв. соред. В. В. Колесов, М. В. Пименова, В. И. Теркулов. – К. : Издательский дом Д. Бурого, 2013. – Изд. 2-е, испр. – (Серия "Концептуальный и лингвальный миры"; вып. 2).

Ч. 1. – 2013. – С. 16–25.

4. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2010. – 422 с.

5. Соловьева Н. С. Лингвокультурный типаж "капо" (на материале произведений М. Пьюзо и С. Шелдона) / Н. С. Соловьева // Человек. Язык. Культура : сборник научных статей, посвященных 60-летию юбилею проф. В. И. Карасика : в 2 ч. / отв. соред. В. В. Колесов, М. В. Пименова,

В. И. Теркулов. – К. : Издательский дом Д. Бурого, 2013. – Изд. 2-е, испр. (Серия "Концептуальный и лингвальный миры", вып. 2).

Ч. 1. – 2013. – С. 555–564.

6. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С. 7–22.

7. Тарасов Е. Ф. К построению теории межкультурного общения / Е. Ф. Тарасов // Языковое сознание. Формирование и функционирование. – М., 1998. – С. 21–36.

8. Балясникова О. В. "Свой-чужой" в языковом сознании носителей русской и английской культур : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Балясникова О. В. – М., 2003. – 224 с.

9. П'ятаченко С. Москаль, жид, циган в українському фольклорі: стереотипні сприйняття [Електронний ресурс] / С. П'ятаченко. – Режим доступу: <http://www.litforum.org/index.php?r=14&a=182>. – Назва з екрана.

10. Курочкін О. "Карнавальні цигани": етнічний стереотип і обрядова маска [Електронний ресурс] / О. Курочкін. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/26911/20-Kurochkin.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана.

11. Світ людини біля будинку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattyia.net.ua/Blogs/93102-Svit-liudyny-bilia-budynku>. – Назва з екрана.

12. Кобилянська О. Людина: повісті / О. Кобилянська. – Харків, 2008. – 284 с.

13. Українські приказки, прислів'я та таке інше. Збірники О. В. Марковича и других. Спорудив М. Номис. – СПб., 1864. – 333 с.

14. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М. : Русский язык, 1980. Т. IV. – 1980. – 683 с.

15. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.

16. Доброльожа Галина. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Галина Доброльожа. – Житомир : Волинь, 2003. – 160 с.

17. Сілецький Ю. Нація скрипки і кувадла. Чи справді такий страшний циган, як його малюють? / Ю. Сілецький // Тиждень.ua. – 2010 р. – 21 жовтня.

18. Агаркова І. Ю. Втілення стереотипних уявлень про етноментальні особливості представників інших народів у фразеології і пареміології української мови (на матеріалі фразеосемантичних груп "євреї" і "цигани") / І. Ю. Агаркова // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія "Філологія. Соціальні комунікації". – Сімферополь, 2011. – С. 3–9.

Т. 24 (63). – № 1. – Ч. 2.

19. Мацюк Зоряна. Що сільце, то нове слівце: слов. фразеологізмів Західного Полісся / Зоряна Мацюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 476 с.
20. Словник української мови : у 11 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
21. Грінченко Б. Словарь української мови : в 4 т. / Б. Грінченко ; упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958.
Т. 4. – 1958. – С. 458.
22. Універсальний словник-енциклопедія. – К. : Ірина, 1999. – 1551 с.
23. Лесков Николай. Еврей в России (сокращенный вариант). [Електронний ресурс] / Николай Лесков. – Режим доступа: <http://az.lib.ru/l/leskowns/text0142.shtml>. – Назва з екрана.
24. Українські прислів'я та приказки / упоряд. С. В. Мишанича та М. М. Пазяка. – К. : Вид-во художньої літератури "Дніпро", 1984. – 390 с.
25. Франко І. До історії українського вертепа XVIII в. / І. Франко // Записки НТШ. – Львів, 1906. – Т. LXXII, вип. IV.
26. Цигани та євреї в українській літературі: образи чи стереотипи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://groups.google.com/forum/#!topic/mandibula_comparativa/Z6Hclul0f8Q. – Назва з екрана.